

„Żydzi walczcie!”. Punkt zwrotny w dzie- jach Żydowskiej Organizacji Bojowej

Mroźnego poranka 18 stycznia 1943 r. Niemcy rozpoczęli kolejną akcję wysiedleńczą w getcie warszawskim. Działacze Żydowskiej Organizacji Bojowej, po otrząśnięciu się z początkowego zaskoczenia, pierwszy raz stawili im zbrojny opór. Po dzielnicy zaczęły krążyć ulotki wzywające mieszkańców do podjęcia walki: „Żydzi! Okupant przystępuje do drugiego aktu waszej zagłady! Nie idźcie bezwolnie na śmierć! Brońcie się!”.

Cywia Lubetkin i Icchak Cukierman, Arie Wilner, Mordechaj Anielewicz

Był początek września 1942 r. „**Wielka akcja**” w getcie warszawskim trwała od przeszło miesiąca.

W jej toku Niemcy uśmiercili co najmniej 250 tys. jego mieszkańców w komorach gazowych. Pozostali w dzielnicy Żydzi nie mieli złudzeń, co naprawdę oznacza „wysiedlenie na Wschód” – w mieście pojawili się pierwsi ocalali z **Treblinki**. Codzienne doświadczanie śmierci i terroru wpędzało w kryzys psychiczny nawet najbardziej bojowo nastawione jednostki. **Icchak Cukierman** – jeden z liderów chalucowej konspiracji, w tym zrębowej wówczas **Żydowskiej Organizacji Bojowej** – wspominał, że te nastroje udzieliły się mocno młody Żydom, jego towarzyszom z podziemia, z których każdy tracił codziennie bliskich, znajomych, sąsiadów.

„Byliśmy [...] świadkami [zagłady całej społeczności], słyszeliśmy krzyki i lamenty, chowaliśmy w się jak myszy w norach. [...] Wielu z nas nie wierzyło już, że zdobędziemy prawdziwą broń. Wstydziliśmy się” – opisywał w *Nadmiarze pamięci*. Jak wspominał, szczyt desperacji i bezsilności jego współtowarzyszy w tym okresie można było wyczuć w toku jednej z nocnych narad. Uczestniczyło w niej kilkanaście osób, w tym **Cywia Lubetkin** i **Arie Wilner**. Większość zgromadzonych, jak relacjonował, zaproponowała wtedy, „by popełnić publiczne, grupowe samobójstwo”: podpalić kilka obiektów w getcie, a później „rzucić się z kamieniami i pałkami” na Niemców, którzy w takim wypadki z pewnością zjawiliby się na terenie dzielnicy. Cukierman twierdzi, że ten suicydalny plan zostałby z pewnością zrealizowany w przeciągu 48 godzin, gdyby nie jego zdeterminowany sprzeciw. W toku gorącej dyskusji przekonał bowiem zgromadzonych, że na takie posunięcie „zawsze będzie czas”, a tymczasem „na ulicach Warszawy musi się polać niemiecka krew” i w tym celu trzeba stworzyć realną „siłę walczącą”.

Ostatecznie kryzys został przełamany – forum przyznało mu rację. I tak mniej więcej z końcem „wielkiej akcji” 21 września, ruszyła konspiracyjna machina, która doprowadziła do rozrostu ŻOB. 18 stycznia 1943 r. bojownicy organizacji byli na tyle przygotowani, by w spontanicznych starciach zadać straty okupantowi. W odezwach chcieli porwać ze sobą całe getto. Przez cztery miesiące dzielące obie daty Cukierman i jego towarzysze wykonali ogromną pracę.

Obwieszczenie o rozpoczęciu akcji likwidacyjnej z dnia 22 lipca 1942 r. | Kobiety wsiadające do

wagonu na Umschlagplatz

Bekanntmachung

- 1) Auf Befehl der Deutschen Behörde werden alle jüdische Personen, gleichgültig welchen Alters und Geschlechts, die in Warschau wohnen, nach dem Osten umgesiedelt.
- 2) Ausgenommen von der Umsiedlung sind:
 - a) alle jüdische Personen, die bei der Deutschen Behörde oder Betriebsstelle beschäftigt sind und den Nachweis hierüber erbringen können.
 - b) alle jüdische Personen die dem Judenrat angehören und Angestellte des Judenrates sind (Sichttag ist der Tag der Veröffentlichung der Anordnung).
 - c) alle jüdische Personen, die bei reichsdeutschen Firmen beschäftigt sind und den Nachweis hierüber erbringen können.
 - d) alle arbeitsfähige Juden, die bisher nicht in den Arbeitsprozess eingereiht sind. Diese sind im jüdischen Wohnbezirk zu kasernieren.
 - e) alle jüdische Personen, die dem jüdischen Ordnungsdienst angehören.
 - f) alle jüdische Personen, die zum Personal der jüdischen Krankenhäuser gehören; ebenso die Angehörigen des jüdischen Desinfektionstrupps.
 - g) alle jüdische Personen, die engste Familienangehörige der unter a bis f aufgeführten Personen sind. Familienangehörige sind ausschliesslich Ehefrauen und Kinder.
 - h) alle jüdische Personen, die am ersten Tag der Umsiedlung in einem der jüdischen Krankenhäuser liegen und nicht entlassungsfähig sind. Die Entlassungsunfähigkeit wird von einem von dem Judenrat zu bestimmenden Arzt festgestellt.
- 3) Jeder jüdische Umsiedler darf von seinem Eigentum 15 Kg. als Reisegepäck mitnehmen. Gepäck mit mehr als 15 Kg. wird beschlagnahmt. Es können sämtliche Wertsachen Geld, Schmuck, Gold usw. mitgenommen werden. Verpflegung ist für 3 Tage mitzunehmen.
- 4) Beginn der Umsiedlung am 22.7.42 um 11 Uhr.
- 5) Strafen:
 - a) Jede jüdische Person, die mit Beginn der Umsiedlung das Ghetto verlässt, ohne dem unter Ziffer 2 a und c aufgeführten Personenkreis anzugehören und soweit sie dazu bisher nicht berechtigt war, wird erschossen.
 - b) Jede jüdische Person, die eine Handlung unternimmt, die geeignet ist, die Umsiedlungsmassnahme zu umgehen oder zu stören, wird erschossen.
 - c) Jede jüdische Person, die Mithilfe bei einer Handlung ausübt, die geeignet ist die Umsiedlungsmassnahme zu umgehen oder zu stören, wird erschossen.
 - d) Alle Juden, die nach Abschluss der Umsiedlung in Warschau angetroffen werden ohne dem unter Ziffer 2 bis h aufgeführten Personenkreis anzugehören, werden erschossen.

Der Judenrat in Warschau

VERMERK.

Auf der Sitzung im Hauptgebäude des Judenrates in Warschau am 22.7.1942 wird vom Herrn Beauftragten für die Umsiedlung ein Befehl erteilt, demzufolge sämtliche Institutionen im jüdischen Wohnbezirk wie etwa die Versorgungsanstalt, die Jüdische Szachle Selbsthilfe, die Lieferungsstelle, die Genossenschaftsbank, die Gesundheitskammer, der Handwerker-Verband, die sind Müllabfuhrgesellschaft S. Heyman & Co., die auf dem Obmann des Judenrates in Warschau unterstellt sind. Die Angestellten dieser Institutionen werden den Angestellten des Judenrates in Warschau gleichgestellt. Dasselbe betrifft die von der Kommissarischen Verwaltung Sicherposteller Grundstücke in Warschau im jüdischen Wohnbezirk beschäftigten Personen.

RADA ŻYDOWSKA W WARSZAWIE

Warszawa, dn. 22 lipca 1942 r.

Obwieszczenie

- 1) Na rozkaz Władz Niemieckich będą przesiedleni na Wschód wszyscy żydzi, zamieszkali w Warszawie, bez względu na wiek i płeć.
- 2) Wylączeni od przesiedlenia są:
 - a. Wszyscy żydzi zatrudnieni u Władz lub w przedsiębiorstwach Niemieckich, którzy mogą przedstawić odpowiedni na to dowód;
 - b. wszyscy żydzi, którzy są członkami i pracownikami Rady Żydowskiej według stanu z dnia opublikowania niniejszego zarządzenia;
 - c. wszyscy żydzi zatrudnieni w firmach przykułecznych do Rzeszy Niemieckiej, mogący przedstawić na to odpowiedni dowód;
 - d. wszyscy zdolni do pracy żydzi, którzy dotychczas nie zostali włączeni do procesu zatrudnienia; tych należy skoszarować w dzielnicę żydowską;
 - e. wszyscy żydzi należący do Żydowskiej Służby Porządkowej;
 - f. wszyscy żydzi należący do personelu żydowskich szpitali zarówno jak i należący do żydowskich kolumn dezynfekcyjnych;
 - g. wszyscy żydzi będący najbliższymi członkami rodzin osób wymienionych od a do f. Członkami rodziny są wyłączone żony i dzieci.
 - h. wszyscy żydzi, którzy w pierwszym dniu przesiedlenia znajdują się w jednym z żydowskich szpitali i nie kwalifikują się do zwalnienia. Niemotność zwolnienia musi być stwierdzona przez lekarza, którego wyznaczają Rada Żydowska.
- 3) Każdy przesiedleńca żyd ma prawo zabrać ze swojej własności 15 kg. jako bagaż podróży. Bagaż o wadze powyżej 15 kg. będzie skonfiskowany. Wszystkie przedmioty wartościowe jak pieniądze, biżuteria, złoto i t. d. mogą być zabrane. Należy zabrać żywność na 3 dni.
- 4) Początek przesiedlenia dnia 22.7.1942 o godz. 11.
- 5) Kary:
 - a. Każdy żyd, nie należący do osób wymienionych pod liczbą 2 w punktach a i c i dotychczas do tego nieprawnolony, który od chwili rozpoczęcia przesiedlenia opuści dzielnicę żydowską, będzie rozstrzelany.
 - b. Każdy żyd, który podejmuje czynność mogącą ebażyć lub przeszkodzić wykonaniu zarządzeń o przesiedleniu będzie rozstrzelany.
 - c. Każdy żyd, który udziela pomocy przy czynności mogącej ebażyć lub przeszkodzić wykonaniu zarządzeń przesiedleńczych będzie rozstrzelany.
 - d. wszyscy napotkani w Warszawie po zakończeniu przesiedlenia żydzi którzy nie należą do osób wymienionych pod liczbą 2 punktu a do h będą rozstrzelani.

Rada Żydowska w Warszawie

U w a g a:

Na posiedzeniu w dniu 22.7.1942 r. w Gmachu Ołowym Rady Żydowskiej w Warszawie został przez Pana Felcmanika die spraw przesiedlenia wydany rozkaz, na skutek którego wszystkie instytucje w dzielnicę żydowską jak Zakład Zoopatrzycowa, Żydowska Szkoła Samopomocy Społecznej, Towarzystwo Działów, Bank Spółdzielczy, Iuka Edytwa, Związek Rzemieślników, Przedsiębiorstwo Wzrostki Śmieci, S. Heyman i S.ka i to, są podporządkowane Przewodniczącemu Rady Żydowskiej w Warszawie. Proszymy tych instytucji są traktowani zgodnie z pracownikami Rady Żydowskiej w Warszawie. To samo dotyczy osób zatrudnionych przez Zarząd Komisarzaty Bezpieczeństwa Niemieckiej w Warszawie na terenie Dzielicy Żydowskiej w Warszawie.

„Drugi” ŻOB wyrównuje rachunki

Żydowska Organizacja Bojowa została powołana do życia 28 lipca 1942 r. w szczytowym momencie akcji wysiedleńczej w warszawskim getcie. Początkowo tworzyli ją wyłącznie działacze młodzieżowych organizacji syjonistycznych o profilu socjalistycznym: **Dror** (z której wywodzili się Cukierman i Lubetkin), **Ha-Szomer ha-Cair** (z nimi związany był Wilner) i **Akiba**. Terror w toku akcji właściwie zdusił jej aktywność w zarodku: działacze partii znikąd nie mogli uzyskać broni i skupiali raczej się na tym, jak uniknąć trafienia na Umschlagplatz. Stąd też wynikały po części wspomniane samobójcze koncepcje młodych konspiratorów, nie bez trudu przełamane przez Cukiermana.

Po „wielkiej akcji” w getcie wciąż żyło około 60 tys. Żydów. Idea podjęcia choćby straceńczej walki z Niemcami zyskała szerszą popularność. I tak w struktury ŻOB włączyły kolejne ugrupowania polityczne aktywne w getcie. W sztabie reaktywowanej organizacji zasiedli obok Cukiermana (Dror): **Berek Sznajdl z Bundu** (potem zastąpił go Marek Edelman), **Jochanan Morgenstern z Poalej Syjon Prawica**, **Hersz Berliński z Poalej Syjon Lewica**, **Michał Rozenfeld z Polskiej Partii Robotniczej** i wreszcie **Mordechaj Anielewicz z Ha-Szomer ha-Cair**. Ten ostatni – 24-letni absolwent gimnazjum o skromnym proletariackim pochodzeniu i wielkich zdolnościach przywódczych – został także komendantem głównym organizacji.

W wyniku „akcji scaleniowej” w getcie liczebność ŻOB rozrosła się z około 200 do około 500-600 bojowców (stan na grudzień 1942 r.). W jej struktury nie włączyli się jedynie rewizjoniści, którzy troszkę później utworzyli własną zbrojną konspirację – **Żydowski Związek Wojskowy**.

Za wzrostem liczby chętnych do walki zupełnie nie nadążała rozbudowa arsenału. Do połowy stycznia 1943 r. Armia Krajowa wsparła organizację jedynie około 20 pistoletami. Poza tym żobowcy nabyli nieustaloną liczbę broni palnej na własną rękę. Dysponowali także niewielką liczbą granatów. W każdym razie, w interesującym nas momencie, wystarczyło jej jedynie na uzbrojenie kilkudziesięciu bojowców. Skuteczność pistoletów w pierwszej kolejności przetestowano na najgorliwszych hitlerowskich kolaborantach z szeregów **Żydowskiej Służby Porządkowej**. Jednym z nich był Jakub Lejkin, zastrzelony 29 października 1942 r. na ulicy Gęsiej

przez bojowca **Eliasia Różańskiego**.

Dowódcy ŻOB nie byli w stanie przewidzieć, ile czasu dadzą im Niemcy na przygotowanie się do „ostatniego zrywu”. Starano się jak najszybciej osiągnąć gotowość bojową. Od początku działalności apelowano do mieszkańców getta o przygotowanie bunkrów. Powstawały ich setki. Wreszcie przygotowano też dwie pierwsze grupy bojowe. Pierwsza, pod dowództwem Anielewicza, stacjonowała na ul. Miłej 63. Druga, pod komendą Cukiermana, rezydowała przy Zamenhofa 58 – przy głównej trasie na Umschlagplatz – by umożliwić obronę Żydów prowadzonych do transportów.

Poza tą aktywnością, ŻOB prowadził także działalność propagandową. Na 22 stycznia 1943 r. planowano w jakiś sposób uhonorować ofiary „wielkiej akcji”, w pół roku od jej rozpoczęcia. Izrael Gutman pisze w *The Jews of Warsaw*, że planowano na ten dzień manifestację. Cukierman temu zaprzecza. Twierdzi, że planowanie jedynie ogłoszenie kolejnej proklamacji. Tak czy inaczej jakiś czas wcześniej Żobowcy ogłosili manifest, w którym wzywali mieszkańców getta, by w razie kolejnych wysiedleń „stawili opór i nie szali jak owce na rzeź”. Zaskakująco szybko ich apel stał się aktualny.

Marek Edelman, Michał Rozenfeld, Hersz Berliński

„Nie idźcie bezwolnie na śmierć”

W połowie stycznia 1943 r. Warszawa po „aryjskiej” stronie muru żyła w strachu. Niemcy przeprowadzili serię łapanek i masowo wywozili Polaków na roboty. W związku z tym, jak pisze Gutman, Żydzi myśleli, że są bezpieczni, ponieważ dla nich po prostu zabraknie pociągów. Ich rachunki okazały się błędne. Nie wiedzieli bowiem, że Heinrich Himmler 11 stycznia rozkazał

Wilhelmowi Krügerowi, dowódcy SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie, by ten niezwłocznie „zredukował” Żydów przebywających w getcie warszawskim o 8 tys. I tak 18 stycznia, o godz. 6:00 rano, oddział składający się z 200 niemieckich żołnierzy wspieranych przez 800 Litwinów i Łotyszy wkroczył do getta. Przystąpili do zbierania kwoty ofiar – kwartał po kwartale.

Oddział Anielewicza został przez okupantów kompletnie zaskoczony – wyciągnięto ich z łóżek. Żobowcy nie mogli się bronić w budynku, więc wymyślili awaryjny plan. Dołączyli do kolumny nieszczęśników, podążających na Umschlagplatz. Następnie, gdy doszli do rogu Zamenhofa i Niskiej, na sygnał Anielewicza każdy z bojowców zaatakował żołnierza, który stał najbliżej przy użyciu granatu bądź pistoletu. Rozpętała się strzelanina, huknęły eksplozje, jeden z drewnianych domów zapalił się. Zarówno żobowcy jak cywile, korzystając z chaosu, rozbiegli się na boki. Sam Anielewicz, jak relacjonuje Cukierman, miał zabić ścigającego go Niemca i zabrać mu karabin. Następnie jacyś ludzie z półświatka wciągnęli go do bunkra, gdzie przemieszkał z nimi trzy dni.

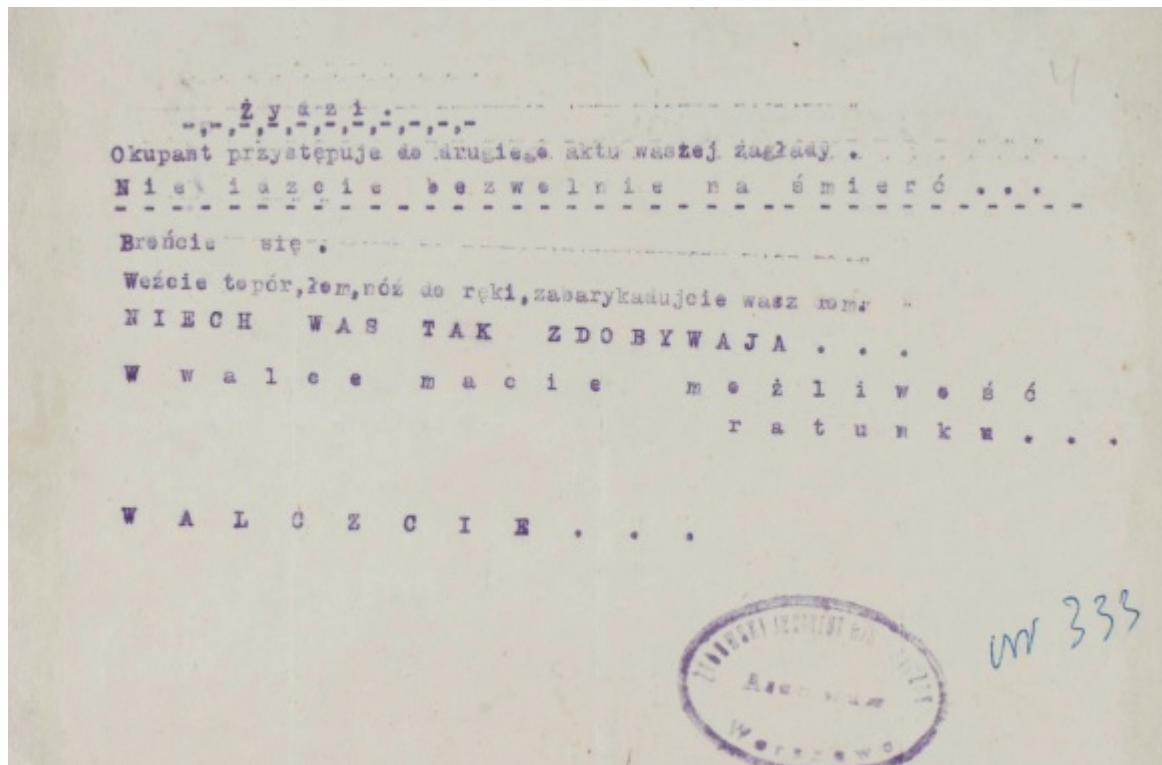
Z kolei grupa Cukiermana poczekała, aż Niemcy będą przeszukiwać kamienicę przy Zamenhofa 58. Zaczaili się na nich i z zaskoczenia przywitani serią strzałów, paru raniąc i zabijając. Za spłoszoną pierwszą grupą rzucili jeszcze granaty. Potem, gdy uciekali dachami w kierunku Muranowskiej, ponownie natknęli się na okupantów – jednego po prostu zepchnęli z dachu.

Jeszcze tego samego dnia ŻOB wydał odezwę do mieszkańców, wzywającą ich do walki:

„Żydzi! Okupant przystępuje do drugiego aktu waszej zagłady! Nie idźcie bezwolnie na śmierć! Brońcie się! Weźcie topór, łom, nóż do ręki, zabarykadujcie wasze domy! Niech was tak zdobywają! W walce macie możliwość ratunku... Walczcie!”

Potyczki sił niemieckich z żobowcami trwały kolejne trzy dni. Kosztowały ich co najmniej kilkunastu zabitych i kilkudziesięciu rannych. Kwota wyznaczona do „wywózki” przez Himmlera nie została osiągnięta – do przerwania akcji 21 stycznia do Treblinki trafiło około 5 tys. Żydów.

Ponadto na ulicach getta zastrzelono aż około 1200 osób.

Odezwa Żydowskiej Organizacji Bojowej

ŻYDOWSKI INSTYTUT HISTORYCZNY

Przełamanie w gettcie

Styczniowe starcia, jak podkreślał Cukierman, stanowiły dla ŻOB psychologiczny zwrot. Mimo, że nie porwali za sobą całego getta, to udało im się zatrzymać niemiecką operację, zabrać okupantom ich broń, a przede wszystkim zadać starty. Udowodnili samym sobie i Niemcom, że nie muszą być „owcami idącymi pokornie na rzeź”. Żydzi przekonali się, że opór ma sens. Tak więc, jak podsumował Icchak Cukierman, „bez styczniowego buntu, nie byłoby buntu kwietniowego”.

Bibliografia:

1. Cukierman – „Nadmiar pamięci. Siedem owych lat. Wspomnienia 1939-1946”, Warszawa 2020;
2. Person – „Policjanci. Wizerunek Żydowskiej Służby Porządkowej w getcie warszawskim”, Warszawa 2018;
3. Gutman – „Resistance. The Warsaw Ghetto Uprising”, Boston-New York 1994;
4. Gutman – „The Jews of Warsaw, 1939-1943 : Ghetto, Underground, Revolt”, Brighton 1982.

Autor: Wojciech Rodak

Data publikacji: 2023-01-18

Data wydruku: 2023-05-23 16:24

Źródło: <https://1943.pl/artypul/zydzi-walczcie-punkt-zwrotny-w-dziejach-zydowskiej-organizacji-bojowej/>